

**Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi / Darüşşifa Journal Of Islamic
Medical History Research**

ISSN: 2822-4949

(Aralık / December 2023) 2/2

Psikolojik Etmenler ve Öfkenin Fıkhî Hükümlere Etkisi / Abdurrahman Caner
Psychological Factors and the Effect of Anger on Fiqh Rulings / Abdurrahman Caner

(İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2023, 111 Sayfa)

(ISBN: 978-605-351-669-9)

ZÜBEYİR ASLAN

Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Fıkıh Anabilim Dalı, Kırşehir, Türkiye

Dr., Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Islamic Sciences, Basic Islamic Sciences,
Department of Fiqh

zubeyir.aslan@ahievran.edu.tr

orcid.org/0000-0002-4834-8749

MAKALE BİLGİSİ/ARTICLE INFORMATION

Makale Türü/Article Types: Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi/Received: 25 Aralık 2023

Kabul Tarihi/Accepted: 31 Aralık 2023

Yayın Tarihi/Published: 31 Aralık 2023

ATIF/CITE AS

Aslan, Zübeyir, "Psikolojik Etmenler ve Öfkenin Fıkhî Hükümlere Etkisi" Darüşşifa İslam Tıp
Tarihi Araştırmaları Dergisi, (Aralık/December, 2023) 2/2

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile
lisanslanmıştır.

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0
International License (CC BY-NC).

İNTİHAL/PLAGIARISM

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism softwar

Psikolojik Etmenler ve Öfkenin Fıkhî Hükümlere Etkisi

Öz

Bir beşer olan insan Yüce Allah tarafından en güzel şekilde yaratılmıştır. Nitekim insan fiziksel bazı unsurlarla birlikte, onu diğer canlılardan ayıran, insan formuna sokan birtakım duygu ve güdülerle donatılmıştır. Bu bağlamda insanı diğer canlılardan ayıran, onun akıl sahibi bir varlık olmasıdır. Akıl ve düşünme yetisi gibi üstün meziyetlerle yaratılması, insanın daha ağır bazı sorumlulukları yüklenmesini gerektirmiştir. Bu sorumluluklardan bir kısmı insanın bazı zihinsel hallerinden müteşekkildir. Nitekim öfke gibi birtakım güdüler psikolojik olup, insanın çeşitli tasarruflarına etki etmektedir. *Abdurrahman Caner*'in kaleme aldığı "*Psikolojik Etmenler ve Öfkenin Fıkhî Hükümlere Etkisi*" isimli kitap çalışması, öfkenin insanın ibadet ve muamelat gibi birtakım alışverişlerine etki edebileceğini merkeze alan bir inceleme/araştırma niteliğini taşımaktadır. İslam hukukunda öfkenin etki alanı oldukça fazladır. Bu itibarla öfke ve öfke neticesinde ortaya çıkan çeşitli fıkhi problemler ile çözüm yolları, halen güncelliğini koruyan bir argüman olarak karşımızda durmaktadır. Yazar bu çalışmada öfke kavramı, öfkeyi meydana getiren sebepler ile öfkenin ibadet ve muamelata etkisininin fıkhi değerlendirmesini ele almıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdurrahman Caner, Psikolojik Etmenler, Fıkıh, Fıkıhta Öfke, İlâ, Zihâr,

Psychological Factors and the Effect of Anger on Fiqh Rulings

Abstract: Human beings, intricately designed by Allah Almighty, possess a unique blend of physical elements and emotions that distinguish them from other living beings, manifesting in their distinct human nature. Central to this distinctiveness is their rationality, endowed with superior virtues such as intellect and the capacity to think, imposing significant responsibilities upon them. These responsibilities are intertwined with various mental states, including psychological factors such as anger, which can significantly impact human actions. This research delves into the exploration conducted by Abdurrahman Caner in his book "Psychological Factors and the Effect of Anger on Fiqh Rulings," focusing on how anger can influence human transactions and acts of worship. The scope of anger's impact within Islamic law is extensive, leading to ongoing discussions on jurisprudential issues and solutions that arise from the effects of anger. This study specifically examines the concept, causes, and jurisprudential implications of anger on matters such as transactions and acts of worship.

Keywords: Abdurrahman Caner, Psychological Factors, Anger in Fiqh, Ilaa, Zihhaar

"Psikolojik Etmenler ve Öfkenin Fıkhî Hükümlere Etkisi" isimli kitap çalışması Giriş ve İki Bölümden müteşekkildir.

Yazar Giriş Bölümünde insanın Allah'a muhatap olup varlıkların en şerefli ve değerli olarak yaratıldığını, fakat onun fıtratına derç edilen bazı hususiyetler sebebiyle sorumluluklarını yerine getirmekte zorlanabildiğini, nitekim sevinç, üzüntü, vesvese, depresyon, açlık, susuzluk, uyuma isteği, şehvet, öfke gibi bazı duygular sebebiyle çevresinde olup biten her şeye karşı olumlu ya da olumsuz tepkiler verdiğini dile getirmektedir. Keza insanın; mezkûr iç saikler sebebiyle bir kısım mesuliyetlerini yerine getirmekte gevşek davranabildiği gibi birtakım çevresel faktörler nedeniyle de vazifelerini ihmal edebildiği hususu üzerinde durmaktadır.

Yazar Birinci Bölümde, psikolojik etmenleri işleyerek, bu kavramın kapsamını geniş bir açıdan ele almaktadır. Nitekim insanın, psikolojik ve fizyolojik duyulardan teşekkül eden bir varlık olduğunu vurguladıktan sonra, öfke, açlık, susuzluk, korku, ikrah (zorlama), üzüntü ve hayâ gibi psikolojik etmenlerin kişiyi bir bütün olarak etkileyebildiğini ifade etmektedir.

Yazar, aşırı vesveseye maruz kalan kişilerin şer'i hükümlerden tam olarak muaf tutulmayacaklarını, zira bunların akıl ve iradelerinin baskı altında olsa da tamamen devre dışı olmadığını, ancak aşırı vesvese halinin bir baskı unsuru olması hasebiyle hafifletici sebep olarak değerlendirileceğini ifade etmektedir. Nitekim yazar, aşırı vesveseye kapılan kişilerin bedeni ibadetlerinde birtakım kolaylıklar sağlansa da mali ibadetlerinin bundan etkilenmediğini beyan etmektedir. Yazar, karamsarlık hastalığına yakalanan kişilerde bu durumun süreklilik arz ettiğini, keza zihni, fiziki ve ruhi aktivitelerden haz alamadıklarının uzmanınca tespit edildiğini, bu sebeple şiddetli üzüntü ve karamsarlık yaşayan kişilerin, şer'i hükümlere muhatap olma bakımından akli melekesini tamamen yitiren kişiler gibi değerlendirilmeyeceğini, fakat aşırı depresif bozukluk hallerinde kişinin kendine hâkim olamayarak şer'i bakımdan bazı mahzurlu fiilleri ortaya koyması halinde bunun normal sağlıklı insanın davranışı gibi değerlendirilmeyeceğini vurgular.

Yazara göre güdülerin, sonradan kazanılan güdüler ile acıkma-susama-uyuma isteği-korku-üzüntü gibi iradesiz olarak ortaya çıkan ve bütün insanlarda var olan ortak güdüler şeklinde ikiye ayrıldığını vurguladıktan sonra, fikhî açıdan meseleye bakıldığında ise açlık ve susuzluğun fitrî birer güdü olup, bu güdülere yönelik ihtiyacın karşılanması gerektiğinin prensipte kabul edildiğini, ancak söz konusu ihtiyacın öncelikle helal ve temiz yiyecek/içeceklerden karşılanması gerektiğinin emredildiğini belirtmektedir. Uyuma isteği güdüsü konusunda Yazar; böyle bir güdünün fikhî hükümleri etkileyeceğinin açık olduğunu, buna göre kadının isabetli hüküm verebilmesi için yeterince uyumamasının zihni karışıklığa ve doğru karar vermeye olumsuz etki edeceğini vurgulamaktadır. Keza şehvet güdüsü ihtiyacının karşılanmasıyla kişi, deşarj olup üzerindeki gerginlikten kurtularak rahatlayabildiğini ilave etmektedir. Bu bakımdan fitri ihtiyaçları karşılamak üzere insana verilen bu tür dürtülerin şer'i ölçülere uygun olarak eğitilmeleri ve yönlendirilmelerinin istendiğini belirten yazar, İslam'ın, insan psikolojisinden kaynaklanan farklı dürtüleri normal karşıladığını, bu anlamda temel ihtiyaçlara yönelik dürtülerin meşru dairede karşılanması ve bunların tamamen mahrum bırakılmaması gerektiğini söylemektedir. Buradan hareketle İslam'ın ruhbanlık ve uzleti reddettiğini ifade eden yazar, İslam'ın, cinsellik güdüsünün de meşru dairede eğitilmesini, böylece namusun ve nesebin korunmasına, faydalı bir neslin üremesine, eşler arasında sevginin artmasına katkı sağlayabileceğini beyan etmektedir. Yazara göre, şiddetli korkuya maruz kalan

kişiler, şer'î hükümlerden tamamen muaf tutulmamakta sadece tahfif ve teysirden (kolaylık) yararlanmış olmaktadır. Yazar, buna fıkıh literatüründe salâtü'l-havf (korku namazı) olarak bilinen namazı örnek göstermektedir. Yazar "mükreh" in durumunu irdeleyerek fıkhi açıklamasını şu şekilde tespit etmektedir: Ebû Hanife'nin ilk görüşüne göre, kişi, devlet başkanı (gücü elinde bulunduran makam) ya da başka biri tarafından zina yapmaya zorlansa ve o da korkusundan dolayı böyle bir fiili işlese, fiili işleyen erkeğe had cezası uygulanır. Kadına ise had cezası uygulanmaz. Çünkü erkek, böyle bir fiili istek ve arzu duymadan yapamaz. Hâlbuki gerçek korku olsaydı böyle bir fiil işlenemezdi. Kadın ise bu fiile sadece teşne olmakta ve herhangi bir şehvet duymasa da bu fiil kendi üzerinde gerçekleşebilmektedir. Bu bağlamda üzüntü dürtüsünü de ele alan yazar şöyle demektedir: İslam dini, basit ve sade bir hayatı önermiş, buna ulaşmak için de teklîfi hükümleri kolaylaştırmıştır. İslam, belli sınırlara riayet etmek şartıyla üzüntü anında ağlanabileceğinin işaretlerini vermiştir.

Yazar İkinci Bölümde, öfkenin fıkhi hükümlere etkisini irdelemiştir. Örneğin yazar namaz kılma hususunda şunları söylemektedir: Küçük veya büyük abdestte sıkışık halde olma ya da yemeğin hazır olduğu bir vakitte aç bir şekilde namaz kılmanın mekruh olduğu zikredilmiştir. Buradaki illetten hareketle öfkeli ve çok kızgın halde namaz kılmanın da mekruh olduğu söylenebilir. Çünkü öfke de açlık ve sıkışıklık gibi sükûnet bozmasına ve namazda kalbin huzur bulmasına mâni olmaktadır. Burada yazar kişinin beden ve ruhunda bir sıkışıklık meydana getiren durumların, huşu ile ibadet etmeyi engelleyip bir süre erteletebildiğini, öfkenin de kişide bir tür sıkışıklık yaptığını, şu hâlde öfkeli kişinin de buna kıyas edilebileceğini değerlendirmektedir.

Yazar öfkenin boşamalara etkisini irdelerken diğer fıkıh mezhepleriyle birlikte İbn Kayyim'i referans göstermiştir. Ona göre İbn Kayyim boşama konusunda öfkeyi üç kısma ayırmıştır: Birincisi; kişinin aklı başında olarak ve ne dediğini bilecek kadar öfkelenmesidir. İkincisi; kişinin aklını ve şuurunu kaybetmesi, ne yaptığını bilemeyecek kadar öfkelenmesidir. Üçüncüsü; kişinin bu iki durum arasında olacak şekilde öfkelenmesidir. Yazara göre fakihler, birinci haldeki öfkeli kişinin boşamasını geçerli, ikinci haldeki öfkeli kişinin boşamasını geçersiz saymışlar, üçüncü haldeki öfkeli kişinin boşamasında ise ihtilaf yapmışlardır.

Cahiliye dönemi Arap toplumunda kabul edilen boşama şekillerinden biri îlâ'dır. Îlâ, kişinin dinen veya örfen yemin sayılan bir lafızla ya da adak veya şarta bağlı olarak eşiyle cinsel temas kurmayacağına dair yemin etmesidir. İslam îlâ ile boşamayı prensipte kabul etmekle beraber, onun süresini dört ayla sınırlandırmıştır. Yazarın tespitine göre, bazı âlimler, îlâ'nın hukuki sonuç doğurması için onun öfke sonucunda yapılmış olması gerektiğini söylemişlerdir. Keza öfkenin zihâr kavramına etkisini irdeleyen yazar şunu söylemektedir: Hanefiler öfke halinde zihârda bulunan kişinin durumunu, medhûşun (dehşete düşmüş kişinin) talakına kıyaslamışlardır. Onlara göre medhûşun talakı geçerli olmadığı gibi öfkeli kişinin zihârı da geçerli değildir. Mâlikiler ise öfke halinde zihârda bulunmayı öfkelinin talakına kıyaslamışlardır. Ancak yazarın kanaatine göre, öfkenin zihârın sıhhatine etki etmeyeceği görüşü daha isabetlidir.

Yazar bu bölümde öfkenin cinayete ve dolayısıyla kısasa etkisini de irdelemiştir. Nitekim bu hususta şunu söylemektedir: Akli karıştıracak, söz ve davranışlara hâlel getirecek şekildeki

şiddetli öfkede kasıt unsuru bulunmadığından, cinayet işleyen kişiye kisası değil, hafifletilmiş tam diyet cezası gerektirir ki bu da âkileden tahsil edilecektir.

Öfkenin kazf hükmüne etkisini de araştıran yazar, kazf'ın daha çok kinayeli ve ta'rizli lafızlarla yapılanının gündeme geldiğini, bu tür lafızların kullanımında sözü söyleyenin maksadının mı yoksa öfke gibi karinelerin mi baz alınacağı üzerinde tartışmaların yoğunlaştığını söylemektedir. Keza öfkenin şahitliğe doğrudan etkisinin olmadığını, ancak adalet vasfını yitiren kişinin güvenilirliği kalmadığından doğal olarak şahitliğinin de reddedildiğini vurgulamaktadır.

Fıkıh âlimlerinin çoğunluğuna göre, öfke halinde yapılan yeminlerin lağv (geçersiz) yemini değil, mün'akid (geçerli) yemin hükmünde olduğunu, dolayısıyla bu tür yeminlerin bağlayıcı ve sonuç doğurucu olduklarını belirten yazar, öfkenin adağın lüzumuna da etki ettiğini, zira öfkeli halde adakta bulunan kişinin, bir şeye teşvik etmek için ya da engel olmak için adakta bulunduğunu savunmaktadır. Keza yazara göre fakihlerin; öfke gibi düşünme ve karar vermeyi olumsuz etkileyen hallerde hâkimin hüküm vermekten kaçınması gerektiğini belirttiklerini, şiddetli öfkenin hâkimin vereceği hükme etki edeceğini, zira öfkeli olmasının, onun iyi düşünebilme, sağlıklı muhakeme yapabilme ve doğru karar verebilme yetisini olumsuz etkileyebileceği hususunda ittifak halinde olduklarını söylemektedir.

Sonuç olarak; bugüne kadar öfkenin muamelat ve ibadetlere etkisini konu edinen müstakil bir başka çalışmaya rastlamadık. Bu açıdan yazarın söz konusu çalışması önem arz etmektedir.

İslam hukukunda, insanın psikolojik güdü ve dürtüleri önemsenmiştir. Davranışa yansıyan bu tür etmenlerin hem nedenlerini hem de sonuçlarını nazar-ı itibara almış, akıl ve irade dışı bir kısım etmenlere maruz kalanlara daha az sorumluluk yüklerken bu iki etken dâhilinde gerçekleştirenlere daha fazla mesuliyet atfetmiştir. Nitekim klasik fıkıh eserlerinde aşırı vesvese, açlık, susuzluk, uyuma isteği, şehvet, öfke, korku ve üzüntü gibi psikolojik etmenlerin ibadet ve muamelata etkisi farklı babların (konuların) alt başlıkları biçiminde işlenmiştir.

Keza İslam hukuku, insan benliğinin bir parçası olan mezkûr psikolojik etmenlerin yok edilmesini değil, şer'î ölçülere uygun olarak eğitilmesini ve faydalı olana yönlendirilmesini amaçlamıştır. Bu nedenle psikolojik rahatsızlıklar ya da fitri güdü ve dürtüler neticesinde gerçekleşen bir kısım gayri meşru fiiller, diğer normal fiillerden ayrı tutularak birtakım kolaylıklar sağlanmıştır. Nitekim öfkeli halde yapılan tasarruflarda genellikle öfkenin derecesine dikkat çekilmiş, akıl ve iradeyi etkilemeyen öfkenin hukuki tasarruflara etki etmeyeceği, akıl ve iradeyi tamamen devre dışı bırakan şiddetli öfkenin ise hukuki tasarrufları etkileyeceği konusunda büyük bir uzlaşının olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışma psikolojik ve psikiyatrik sorunların şer'i yönünü ele alması, hastaların hükmünü ortaya koyması ve bu alandaki yeni konuların önünü açması yönüyle değerlidir.